

Ewa Jakubiak
Renata Rybacka

Instytucja mediacji i jej znaczenie dla bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych

The institution of mediation and its significance for the security of penitentiary units

Artykuł przedstawia instytucję mediacji jako alternatywną i bezpieczną metodę rozwiązywania konfliktów w zakładach karnych. Osoby odbywające karę bezwzględnego pozbawienia wolności mogą uczestniczyć w mediacjach w sprawach karnych, w sprawach rodzinnych oraz tzw. mediacjach po wyroku. Sytuacja więzienna może w różny sposób wpływać na powstawanie i rozwój konfliktów. Dla osadzonych konflikty mają przeważnie charakter bezpośredni i silnie emocjonalny – ze względu na szczególne warunki bytowe w zakładzie karnym mogą być szybko odbierane jako zagrażające ich bezpieczeństwu. W Polsce pojęcie mediacji w zakładach karnych nie zostało na tyle rozpowszechnione, aby można było mówić o umiejętności rozwiązywania problemów czy konfliktów osadzonych. Autorki dążą do odpowiedzi na pytanie: W jakim zakresie praca mediatora oraz regulacje prawne dotyczące mediacji dają stronom powody do traktowania mediacji jako bezpiecznej formy rozwiązywania konfliktów w zakładach karnych?

Autorki widzą potrzebę prowadzenia dalszych badań w zakresie stosowania mediacji jako jednej z form rozwiązywania konfliktów w zakładach karnych, które przyczynią się do zapewnienia bezpieczeństwa oraz będą skutecznym poszukiwaniem możliwych rozwiązań konfliktów w zakładach karnych na terenie kraju.

Słowa kluczowe: mediacja, sprawiedliwość naprawcza, bezpieczeństwo, zakład karny.

The article presents the institution of mediation as an alternative and safe method of resolving conflicts in prisons. Persons serving a sentence of absolute deprivation of liberty may participate in mediation in criminal cases, in family matters and in the so-called post-judgment mediation. The prison situation can influence the emergence and development of conflicts in different ways. For inmates, conflicts are almost always direct and highly emotional, due to the special living conditions in prison, they can be quickly perceived as threatening their sense of security. In Poland, the concept of mediation in prisons has not been popular enough to be able to talk about the ability to solve problems and conflicts of inmates.

The authors seek to answer the question: To what extent the mediator's work and legal regulations regarding mediation give the parties reasons to treat mediation as a safe form of conflict resolution in prisons?

The authors note the need to conduct further research on the use of mediation as one of the safe forms of conflict resolution in prisons, which will contribute to ensuring security and will be an effective search for possible solutions to conflicts in prisons throughout the country.

Key words: mediation, restorative justice, security, prison.

Wprowadzenie

Bezpieczeństwo jest zjawiskiem interdyscyplinarnym, wielowymiarowym i wielopłaszczyznowym o różnym stopniu złożoności. Można je przekrojowo ujmować jako stan lub jako proces. Etymologicznie w pierwotnym ujęciu określało ono bezpieczeństwo jako stan niezagrożenia, spokoju, pewności, wolności od strachu lub ataku¹. Równocześnie przez bezpieczeństwo rozumie się proces, w którym stan bezpieczeństwa i jego organizacja podlegają dynamicznym przemianom stosownie do naturalnych zmian uwarunkowań bezpieczeństwa. Nie ma natomiast czegoś takiego jak trwałe czy raz ustanowione bądź zorganizowane bezpieczeństwo. Innymi słowy, bezpieczeństwo jako proces oznacza ciągłą działalność jednostek, społeczności lokalnych, państw czy organizacji międzynarodowych w tworzeniu pożądanego stanu bezpieczeństwa. W znaczeniu

¹ J. Pawłowski, J. Marczak, K. Gąsiorek, *Pojęcie, charakter i uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego (państwa)*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2015, [w:] J. Pawłowski (red.), *Podstawy bezpieczeństwa współczesnego państwa (podmiotu)*. Implikacje, AON, Warszawa 2015, s. 11.

ogólnym, jak pisze Waldemar Kitler, jest zatem „ono wewnętrzną ufnością, spokojem ducha i pewnością, właściwie lub fałszywie uzasadnioną w okolicznościach rodzących podstawy do obaw. Jest też przekonaniem, lepiej lub gorzej uzasadnionym, że w obliczu różnych trudności, słabości, wyzwań i zagrożeń lub przynajmniej ich symptomów, stan rzeczy – w jakim znajduje się określony podmiot – pozwala mu czuć się bezpiecznie. Bezpiecznie, to znaczy być wolnym i zabezpieczonym przed potencjalnymi lub realnymi zagrożeniami, pewnymi niezakłóconego bytu i rozwoju, z pomocą wszelkich dostępnych środków, a także działającym twórczo na rzecz osiągnięcia takiego stanu²”. Przy czym, jak zauważa Krzysztof Drabik, „bezpieczeństwo oznacza godne trwanie i rozwój człowieka jako autonomicznego podmiotu. Pojęcie bezpieczeństwa pozbawione podmiotowego desygnatu straciłoby teoretyczny i praktyczny sens³”.

Przyjmując zatem, że bezpieczeństwo jest to zarówno pewien stan zapewniający podmiotowi poczucie bezpieczeństwa, jak i proces, polegający na zapewnieniu mu tego poczucia, można stwierdzić, że jest to jedna z podstawowych potrzeb człowieka. Odnosi się do jego aktywności, której istotą jest zapewnienie możliwości trwania, przetrwania i rozwoju, a zatem realizacji własnych potrzeb i interesów, w szczególności poprzez możliwość wykorzystania szans, stawiania czoła wyzwaniom, redukcowania istniejącego ryzyka oraz zapobiegania potencjalnym zagrożeniom dla podmiotu i jego interesów. Świadomość ważności doświadczania bezpieczeństwa podnosi zatem jakość ludzkiego życia.

Przekładając taki sposób rozumienia bezpieczeństwa na grunt procesu mediacji, można zauważyć, że wszystkie poruszone aspekty odnajdują swe odzwierciedlenie w przepisach prawnych regulujących to postępowanie.

Pojęcie mediacji

Na wstępie niniejszego podrozdziału warto uczynić jedną uwagę dotyczącą prezentowanych pojęć. Poniższe rozważania mają dotyczyć mediacji jako metody polubownej rozwiązywania sporów. To możliwe jest dzięki zastosowaniu kilku naczelnych zasad mediacji, które umożliwiają stronom wolność wyboru we własnych sprawach.

² W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, AON, Warszawa 2011, s. 22-23.

³ K. Drabik, *Bezpieczeństwo personalne i strukturalne*, Wyd. AON, Warszawa 2011, s. 51.

Mediacja jako alternatywny sposób rozwiązywania konfliktu to porozumiewanie się stron znajdujących się w konflikcie w obecności bezstronnej i neutralnej osoby trzeciej – mediatora⁴. Według E. Bieńkowskiej mediacja to „dobrowolne negocjacje między jednostkami lub grupami pozostającymi w konflikcie z udziałem mediatora mającego za zadanie podtrzymywanie i ułatwienie przebiegu tych negocjacji bez narzucania stronom rozstrzygnięcia”⁵. Pojęcie mediacji można zatem interpretować jako pomoc neutralnej osoby trzeciej w dojściu do porozumienia między stronami konfliktu.

Mając na uwadze, że mediacja to „proces dobrowolny z udziałem stron będących w konflikcie oraz bezstronnego mediatora, nastawiony na zawarcie porozumienia korzystnego dla wszystkich stron konfliktu i zakończenie sporu”⁶, bezpieczeństwo jest rozpatrywane w kategoriach takich jak jakość życia czy poczucie pewności. Należy zauważyć, że w tym aspekcie bezpieczeństwa strony mają wpływ na ukształtowanie mediacji w taki sposób, aby wzajemnie się uczyć i edukować⁷. Strony poszukując wspólnego interesu w procesie mediacji, budują i kształtują strefę komfortu. W mediacji między stronami mającymi określone interesy występują jednak pewne sprzężenia i interakcje. Są to mianowicie naturalne elementy (ogniwa) tego procesu. Dzięki temu mediacja jest efektywniejsza niż w arbitralnym postępowaniu przed sądem, a strony mają większą szansę na osiągnięcie kompromisu. Świadomość realnych kosztów procesu oraz czasu trwania postępowania sądowego, brak wiedzy i pewności co do wyniku wyroku sądu, konieczność zaangażowania swoich zasobów w postaci środków, czasu, energii przemawia za rozwiązaniem mediacyjnym. Jest ono zwyczajnie szybsze i tańsze, a co najważniejsze – daje możliwość porozumienia się z pokrzywdzonym co do sposobu i terminu naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz przeproszenia.

Istotnymi czynnikami indywidualnymi wpływającymi na poczucie bezpieczeństwa mogą być takie cechy jak: poziom świadomości zagrożenia, ocena pracy policji i wymiaru sprawiedliwości, miejsce zamieszkania.

⁴ *Kodeks etyki mediatora*, Warszawa 2003, s. 5.

⁵ E. Bieńkowska, *Mediacja w polskim prawie karnym*, PPK 1998/18, s. 21 oraz E. Bieńkowska, *Istota i znaczenie mediacji*, Katowice 1999, s. 23.

⁶ T. Godlewski, J. Śliwa, *Negocjacje i mediacje*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2015, s. 86.

⁷ Ch.W. Moore, *Mediacje. Praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów*, Warszawa 2016, s. 369 i nast.

Mając na uwadze relację z drugim człowiekiem, stanowi swego rodzaju wartość taką jak stabilność, zaufanie, pewność czy zawierzenie. Mediator w postępowaniu mediacyjnym ma nieocenioną rolę do wypełnienia. Bez zbudowania bowiem zaufania do mediatora, które pozwala stronom na zawierzenie mu ich spraw, nie ma szansy na powodzenie mediacji. To właśnie na mediatorze spoczywa budowanie bezpieczeństwa w mediacji, poczucia pewności stron. Zagadnienie zaufania ściśle łączy się z problematyką poufności. Zasada poufności wiąże wszystkich uczestników mediacji – zarówno mediatorów, jak i strony, chociaż wydaje się, że w odniesieniu do stron zasada poufności nie ma charakteru tak bezwzględnego jak w przypadku mediatora. Mediator ma obowiązek zachowania w tajemnicy informacji z przebiegu mediacji, co ma na celu umożliwienie zbudowania zaufania stron do procesu oraz szczerej rozmowy i wymiany informacji między stronami⁸.

Gwarancją tajemnicy mediacji jest ponadto bezskuteczność powoływania się przez strony przed sądem na propozycje ugodowe czy oświadczenia, jakie zostały złożone podczas mediacji. Zasada ta obejmuje obowiązek zachowania tajemnicy poprzez wyłączenie udziału osób trzecich z postępowania, a także zobowiązanie mediatora do nieinformowania osób trzecich. Te gwarancje proceduralne znajdują swoje odzwierciedlenie w zapisach Standardu IV określonego w Standardach mediacji i postępowania mediacyjnego⁹. Zasada poufności została także wyrażona w Kodeksie postępowania cywilnego, którego art. 1834 stanowi w § 1, że: „Postępowanie mediacyjne nie jest jawne”. W przepisie § 2 tego artykułu, zgodnie z którym: „Mediator, strony i inne osoby biorące udział w postępowaniu mediacyjnym są obowiązane zachować w tajemnicy fakty, o których dowiedziały się w związku z przeprowadzeniem mediacji. Strony mogą zwolnić mediatora i inne osoby biorące udział w postępowaniu mediacyjnym z tego obowiązku”. Z kolei przepis § 3 art. 1834 k.p.c. odnosi się do wykorzystywania przez strony wypowiedzi z toku mediacji w postępowaniu sądowym: „Bezskuteczne jest powoływanie się w toku postępowania przed sądem lub sądem polubownym na propozycje ugodowe, propozycje wzajemnych ustępstw lub inne oświadczenia składane

⁸ P. Waszkiewicz, A. Winiarska, *Kwestie etyczne w mediacji* [w:] E. Gmurzyńska, R. Morek. *Mediacje. Teoria i praktyka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 241.

⁹ *Standardy mediacji i postępowania mediacyjnego* uchwalone 26.06.2006 r. przez Społeczną Radę ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/dokumenty-i-deklaracja-o-stosowaniu-mediacji>, [dostęp 23.01.2022].

w postępowaniu mediacyjnym¹⁰”. Regulacja pozwala stronom na dużo bardziej otwarty stosunek do siebie nawzajem i bardziej szczere wypowiedzi niż w trakcie rozprawy sądowej.

W celu realizowania zasady poufności wprowadzono rozwiązania chroniące na przykład przed ewentualnymi próbami organu kierującego sprawę do mediacji uzyskania od mediatora opinii dotyczącej oceny zachowania stron lub informacji o szczegółowym przebiegu mediacji. Dotyczą tego uregulowania zawarte między innymi w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 7 maja 2015 roku w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych. Określają one, co powinno zawierać pisemne sprawozdanie mediatora przygotowane po przeprowadzeniu mediacji¹¹:

- Sygnaturę akt sprawy;
- Nazwę instytucji lub imię i nazwisko osoby godnej zaufania przeprowadzającej postępowanie mediacyjne;
- Informacje o liczbie, terminach i miejscach spotkań indywidualnych oraz wspólnych, a także wskazanie osób biorących w nich udział;
- Informację o wynikach postępowania mediacyjnego;
- Podpis mediatora.

Oprócz tego, jeżeli strony zawrą ugodę, to stanowi ona załącznik do sprawozdania.

Szczególnego znaczenia nabiera poufność mediacji, kiedy jedną ze stron jest ofiara. Aby uniknąć wtórnej wiktymizacji ofiary przestępstwa, na mediatorze spoczywa szczególna odpowiedzialność za sposób prowadzenia mediacji. To po wstępnych spotkaniach ze stronami mediator powinien ocenić, czy strony są gotowe na spotkanie wspólne, do tego czasu, jak również w przypadku, gdy nie jest możliwe bezpośrednie spotkanie oskarżonego z pokrzywdzonym, mediacje mają charakter wahałowy¹². Mediator przekazuje każdej ze stron informacje, propozycje i zajmowane stanowiska, jednocześnie dbając o nieujawnianie informacji, które przekazane zostały tylko do jego wiadomości.

Jeszcze dalej posunięta ochrona poufności ma miejsce w mediacjach w sprawach nieletnich, w odniesieniu do których § 17 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 18.05.2001 r. w sprawie postępowania

¹⁰ P. Waszkiewicz, *Zasady mediacji* [w:] E. Gmurzyńska, R. Morek. s. 172.

¹¹ Ibidem.

¹² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7.05.2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz. U. z 2015 r., poz. 716).

mediacyjnego w sprawach nieletnich określa, co nie może się znaleźć w sprawozdaniu: ”3. Sprawozdanie nie może ujawniać przebiegu spotkań ani też zawierać ocen zachowania uczestników w ich trakcie oraz treści ich oświadczeń, chyba że uczestnik wyraźnie wniesie o ujawnienie tych danych odnośnie do jego osoby”.

Podobnie została uregulowana kwestia protokołu przygotowywanego przez mediatora w mediacjach cywilnych (art. 18312 § 1 k.p.c.). Ma on zawierać informacje o miejscu i czasie przeprowadzenia mediacji, a także imię, nazwisko (nazwę) i adresy stron, imię i nazwisko oraz adres mediatora, a ponadto wynik mediacji. W przypadku zawarcia przez strony ugody zamieszcza się ją w protokole lub załącza do niego.

Kolejną zasadą mediacji jest dobrowolność. Zasada ta oznacza, że każda ze stron po pierwszym spotkaniu może zdecydować o rezygnacji z dalszego postępowania mediacyjnego. Według P. Waszkiewicz „dobrowolność rozumiana jako brak przymusu płynącego z zewnątrz, który miałby prowadzić do przystąpienia przez strony do mediacji czy zawarcia konkretnego porozumienia¹³”.

Na poczucie bezpieczeństwa i komfortu wśród uczestników mediacji wpływa również bezstronność i neutralność mediatora. Zaletą tej formy rozwiązywania konfliktów jest to, że bez udziału w często długotrwałym, stresującym postępowaniu sądowym strony wypracowują ugodę, którą mogą zatwierdzić w sądzie¹⁴.

Bezstronność można najkrócej scharakteryzować jako stosunek mediatora do stron. Charakteryzuje się brakiem zaangażowania i reprezentowania interesów którejkolwiek ze stron, brakiem relacji „pionowych” (służbowych, stosunku zależności czy podległości) czy „poziomych” (partnerskich)¹⁵. Mediator nie reprezentuje też interesów żadnej ze stron, nie jest niczym przedstawicielem. Nikogo nie faworyzuje, nawet jeśli mogą wystąpić sytuacje, w których mógłby komuś współczuć, identyfikować się z nim lub odczuwać bliskość emocjonalną. Mediator nie może być stronniczy ani nie może okazywać stronom sympatii. Sprzeczne z bezstronnością byłoby też ocenianie stron ze względu na pochodzenie, wykształcenie, wiek lub płeć. Podobnie zasada ta wyklucza ocenianie zachowania stron podczas mediacji – dotyczy to zarówno oceny wyrażanej

¹³ P. Waszkiewicz, *Zasady mediacji*, op. cit., s. 187.

¹⁴ M. Kaźmierczak, J. Kaźmierczak, *Mediacja rodzinna. Praktyczny poradnik*, Difin, Warszawa 2015, s. 39.

¹⁵ M. Haczkowska, *Budowanie bezpieczeństwa w mediacji* [w:] M. Tabernacka (red. naukowa), „ADR Arbitraż i Mediacja” 2020, nr 1 (49)/2020, C.H.Beck, s. 15-16.

werbalnie, jak i niewerbalnie. Niejednokrotnie strony biorące udział w mediacji podkreślają również rozumiały język, jakim posługuje się mediator w porównaniu do sędziego prowadzącego rozprawę.

Zadaniem mediatora jest pomaganie w równym stopniu każdej ze stron w poszukiwaniu satysfakcjonującego rozwiązania. Umożliwia także równy udział w mediacji, każda ze stron ma bowiem możliwość wypowiedzenia się, zadawania pytań, które wiążą się z przedmiotem sporu. Dotyczy to sesji wspólnych, jak i spotkań na osobności (o ile mediator korzysta z tej techniki). Mediator pozwoli z jednej strony na upust emocji, z drugiej natomiast na konstruktywne ustalenia. Wysłuchanie, zrozumienie i bycie zrozumianym, to podstawa budowania poczucia bezpieczeństwa w mediacji rodzinnej.

W literaturze przedmiotu dwie z zasad mediacji właśnie bezstronność i neutralność bywają omawiane łącznie, jednak opisują one dwie różne zasady mediacji. Zajmując się z kolei neutralnością, można ją określić jako zarządzanie przez mediatora procesem mediacji w taki sposób, aby poprowadzić strony do samodzielnego rozwiązania sporu. Zasada ta jest związana z brakiem jakiegokolwiek powiązania mediatora z przedmiotem sporu i jego niezależnością co do wybranego sposobu rozwiązania. Zakłada również fakt, iż to strony mediacji rozstrzygają swój konflikt przy nieznacznej tylko pomocy i interwencji mediatora. Jest to założenie optymistyczne, bowiem w praktyce mediator musi podejmować szereg interwencji proceduralnych i merytorycznych. Często występuje on także podczas mediacji w innych rolach, na przykład roli adwokata nieobecnych dzieci lub strażnika równowagi porozumienia¹⁶.

Christopher W. Moore zauważa, że niezależny mediator występuje powszechnie w kulturach, które wytworzyły tradycje niezależnego i obiektywnego, profesjonalnego doradztwa oraz wsparcia¹⁷. Jest on postrzegany jako wiarygodny, nieposiadający własnych interesów moderator. Neutralność może być postrzegana jako relacja mediatora wobec przedmiotu sporu, która jest symetryczna wobec każdej ze stron i proponowanych przez nie rozwiązań, z wykluczeniem jakichkolwiek powiązań i zależności. Posiadanie tej cechy przez mediatora nie odbiera mu prawa do posiadania własnego zdania na temat przyjętego przez strony rozstrzygnięcia. Nie

¹⁶ A. Gójska, V. Huryn, *Mediacja w rozwiązywaniu konfliktów rodzinnych*, C.H.Beck, Warszawa 2007, s. 35.

¹⁷ Ch.W. Moore, *Mediacje. Praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 65.

ma jednak prawa interweniować, kierując się kryteriami swojej prywatnej oceny.

Neutralność może zostać wystawiona na próbę w sytuacji, gdy mediator dąży do porozumienia za wszelką cenę. Przed samym momentem rozpoczęcia mediacji powinien on postawić diagnozę, czy mediacja jest rzeczywiście właściwą formą pomocy dla jego klientów. W przypadku decyzji o jej rozpoczęciu powinien on konsekwentnie monitorować proces, zwracając uwagę na wszelkie sytuacje, w których nie będzie neutralnym moderatorem rozmowy, ale weźmie na siebie odpowiedzialność za znalezienie „sprawiedliwego” rozwiązania. Inną sytuacją, w której neutralność, jak i bezstronność są testowane, jest zjawisko nierównowagi stron i ich utrwalonych negatywnych wzorców zachowań. Jedna ze stron może wydawać się mediatorowi pokrzywdzoną, słabszą, może budzić jego sympatię w przeciwieństwie do drugiej strony, która może być autorytarna, roszczeniowa. Postawa mediatora musi być niezachwiana emocjonalnie. Każde rozwiązanie zaproponowane przez mediatora wynikałoby z jego własnych doświadczeń i pomysłów, tym samym odzwierciedlałoby ono światopogląd mediatora, a nie stron. Istotą mediacji jest bowiem fakt, iż mediator nie będzie sędzią w danej sprawie, lecz jedynie fasilitatorem procesu.

Zasadę bezstronności w polskim ustawodawstwie konstytuuje art. 1833 § 1 k.p.c., który stanowi, że: Mediator powinien zachować bezstronność przy prowadzeniu mediacji. Mediator więc ma dołożyć wszelkich starań, aby pozostać bezstronnym. W celu zapewnienia bezstronności i neutralności w wielu ośrodkach mediacyjnych mediatorzy pracują w parach. Dzięki temu mogą zachować większy dystans do prowadzonej sprawy i jej uczestników. Praca w parach pozwala także na omówienie przebiegu mediacji pod kątem profesjonalnego zachowania mediatorów bez naruszenia zasady poufności.

Zasady bezstronności i neutralności znalazły też swoje miejsce w standardach prowadzenia mediacji i postępowania mediatora. Standard II, według którego: mediator nie narzuca stronom rozwiązań. Jest rzecznikiem rzetelnej procedury, sprzyjającej osiągnięciu dobrowolnego porozumienia. Natomiast standard III, stanowiący, że mediator jest bezstronny wobec uczestników mediacji, znalazł swoje rozwinięcie w sześciu punktach:

- Mediator nie przychyła się do racji żadnej ze stron; prowadzi mediację w taki sposób, aby ewentualna nierównowaga między stronami nie wpływała na przebieg mediacji ani na jej ostateczny rezultat.
- Jeśli mediator nie jest w stanie prowadzić mediacji w bezstronny sposób, jest zobowiązany do wycofania się z postępowania mediacyjnego.
- Mediator wystrzega się stronniczości lub okazywania uprzedzeń i oceniania stron ze względu na ich pochodzenie, wykształcenie, wiek, płeć lub zachowanie podczas mediacji.
- W związku z prowadzoną mediacją mediator nie nawiązuje takich relacji, które mogą budzić wątpliwości co do jego bezstronności, a w szczególności nie daje stronom ani nie przyjmuje od stron żadnych prezentów lub innych korzyści, z wyłączeniem wynagrodzenia mediatora.
- Mediator nie podejmuje się mediacji lub wyłącza się z jej kontynuowania, jeżeli uzna, że istnieje konflikt interesów o charakterze profesjonalnym lub osobistym ze stronami lub ich pełnomocnikami.
- Mediator ujawnia stronom wszelkie z nimi związki o charakterze zawodowym lub prywatnym i uwzględnia ich stanowisko w tym zakresie¹⁸.

Wytyczne zawarte w przytoczonym standardzie III stanowią jasne rozwinięcie pojęcia bezstronności, umożliwia ono zorientowanie się przez uczestnika mediacji, jaka jest rola mediatora. Standard II, który dotyczy neutralności, wydaje się natomiast lakoniczny – wystarczy dla przeszkolonego mediatora, ale użyte sformułowanie nie narzuca stronom rozwiązań, rodzi pewne wątpliwości. Nie wiadomo czy przez to należy rozumieć tylko zakaz forsowania własnego pomysłu przez mediatora, czy może również zakaz komentowania lub okazywania dezaprobaty dla pomysłów zgłaszanych przez uczestników.

Mediacja w zakładach karnych

Więzienie jest środowiskiem zamkniętym, w którym osadzeni są podporządkowani instytucjonalnym ramom stosunków dyscyplinarnych i interpersonalnych, nakazanych, co czasami tworzy konflikty wewnętrzne. Sytuacja więzienna może w różny sposób wpływać na powstawanie i rozwój konfliktów. Tutaj tak różne warunki strukturalne należy rozpatrywać jak

¹⁸ http://www.ms.gov.pl/mediacja/rada_adr.php [dostęp: 25.01.2022].

liczba osadzonych i ich zakwaterowanie, a także utrata autonomii i deprywacja jako warunki odbywania kary pozbawienia wolności, wreszcie struktury resocjalizacji i bezpieczeństwa, z jakimi więźniowie spotykają się w więzieniu. Konflikty w codziennym życiu więziennym rozwijają się na wieloaspektowym polu różnych warunków i przesłanek.

W celu zrozumienia rozwoju konfliktów można również wziąć pod uwagę okoliczności osobiste w grupie więźniów z jednej strony i personelu z drugiej oraz w przypadku poszczególnych aktorów w konkretnym konflikcie. Okazuje się, że wśród osadzonych szczególnie liczna jest grupa osób, które ze względu na sytuację osobistą (zdrowie, język, kwalifikacje formalne) mają szczególnie słabe możliwości radzenia sobie z restrykcyjnymi warunkami sytuacji więziennej (uporczywy stres, ucisk, dostęp do informacji, zniekształcenie percepcji, które są w ogóle dostępne, systematyczne osłabianie doświadczenia poczucia własnej skuteczności i kontroli, a tym samym destabilizacja obrazu siebie). Interakcja takich przesłanek z warunkami przetrzymywania skutkuje dodatkowymi ograniczeniami indywidualnych możliwości konstruktywnego radzenia sobie z obszarami konfliktu. Więzienia zbyt często są miejscem konfliktów, przemocy i strachu.

Do polskiego systemu prawa karnego ponad 25 lat temu wprowadzono instytucję mediacji. Miała ona być wyrazem nowego spojrzenia na temat roli ofiary przestępstwa, wzmocnieniem pozycji pokrzywdzonego w postępowaniu karnym i jednocześnie alternatywną metodą rozwiązywania sporów. Zagadnienie to wprowadzono do Kodeksu karnego, Kodeksu postępowania karnego. Poza tym instytucja mediacji oprócz postępowania jurysdykcyjnego i przygotowawczego pojawiła się także w postępowaniu wykonawczym. Stosownie bowiem do treści § 1 art. 162 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy sąd penitencjarny wysłuchuje przedstawiciela administracji zakładu karnego, a sądowego kuratora zawodowego, jeżeli składał wniosek o warunkowe zwolnienie, oraz uwzględnia ugodę zawartą w wyniku mediacji. W przypadku skazanego za przestępstwo określone w art. 197-203 Kodeksu karnego, popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, warunkowe zwolnienie nie może być udzielone bez zasięgnięcia opinii biegłych. Zasięgnięcie opinii biegłych w sprawach o warunkowe zwolnienie skazanego za przestępstwo określone w art. 197-203 k.k. popełnione w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych jest więc obowiązkowe.

Obecne rozwiązania prawne związane z ugodą zawartą w wyniku mediacji trafiły do Kodeksu karnego wykonawczego w wyniku dużej nowelizacji dokonanej ustawą z 24.07.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw. Jednak już od początku wejścia w życie tych rozwiązań budziły one zastrzeżenia. Konieczność funkcjonowania mediacji w postępowaniu wykonawczym została zgłoszona m.in. przez ekspertów w czasie prac nad projektem ustawy dotyczącej zmian w k.k.w. Celem było szczegółowe określenie trybu postępowania mediacyjnego w fazie wykonywania kary pozbawienia wolności. Nowelizując k.k.w., nie zdecydowano się jednak na szerokie zmiany w zakresie dostosowania mediacji do charakterystyki postępowania wykonawczego. W projekcie ustawy nie wskazano nawet celu wprowadzenia tej instytucji¹⁹.

W Kodeksie postępowania karnego instytucja mediacji została w sposób jednoznaczny wskazana w treści art. 23a § 1 k.p.k., który aktualnie stanowi, iż sąd lub referendarz sądowy, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator lub inny organ prowadzący to postępowanie, może z inicjatywy lub za zgodą oskarżonego i pokrzywdzonego skierować sprawę do instytucji lub osoby do tego uprawnionej w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego między pokrzywdzonym i oskarżonym, o czym się ich poucza, informując o celach i zasadach postępowania mediacyjnego, w tym o treści art. 178a k.p.k. (dotyczącego przesłuchania mediatora w charakterze świadka – artykuł ten zakazuje przesłuchiwanie jako świadka mediatora co do faktów, o których dowiedział się od oskarżonego lub pokrzywdzonego, prowadząc postępowanie mediacyjne, z wyłączeniem jednak informacji o przestępstwach, o których mowa w art. 240 § 1 k.k., a który to artykuł dotyczy karalnego niezawiadomienia o czynie zabronionym).

Jednak z odmienną sytuacją mamy do czynienia w k.k.w. Tutaj kwestia mediacji została jedynie pobieżnie wskazana poprzez sformułowanie w jednym artykule, iż sąd penitencjarny uwzględnia ugodę zawartą w wyniku mediacji. Założenia projektu wprowadzenia mediacji do k.k.w. były takie, że chciano doprecyzować koncepcję mediacji w postępowaniu wykonawczym. Chciano w sposób szczegółowy określić tryb postępowania mediacyjnego w fazie już po wydaniu wyroku²⁰.

¹⁹ K. Dąbkiewicz, *Mediacja w postępowaniu wykonawczym – refleksje na tle historii pewnej nowelizacji (art. 162 § 1 k.k.w.)*, „Probacja” 2013, nr 4, s. 67-68.

²⁰ T. Szymanowski, *Kodeks karny wykonawczy po nowelizacjach z 2003 r.*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 3, s. 39.

Jednak są też głosy, że mediacja jest instytucją właściwą dla postępowania wykonawczego, gdyż fakt zawarcia ugody w tym postępowaniu jest podstawą do udzielenia warunkowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności. Jednak i w tym zakresie powstaje konieczność odwołania się do treści art. 1 § 2 k.k.w., który stanowi, że w postępowaniu wykonawczym w kwestiach nieuregulowanych w kodeksie stosuje się odpowiednio przepisy k.p.k. Dlatego też obecnie niektórzy autorzy wskazują na odpowiednie stosowanie mediacji w postępowaniu wykonawczym na mocy przepisów k.p.k. dotyczących konsensualnego sposobu rozwiązywania konfliktu. Stąd też akceptuje się stosowanie mediacji nie tylko do osób odbywających karę pozbawienia wolności, lecz także i do skazanych w inny sposób, to jest bez względu na rodzaj orzeczonej kary. Podnosi się też w doktrynie, iż niezasadne jest powiązanie dopuszczalności postępowania mediacyjnego wyłącznie z warunkowym przedterminowym zwolnieniem z odbycia reszty kary pozbawienia wolności²¹.

Mediacja jest penitencjarną metodą pokojowego rozwiązywania konfliktów wewnętrznych i jest ona oparta na dialogu oraz szacunku, pozwala zaangażowanym osobom wziąć odpowiedzialność za swoje zachowanie. Mediacja pozwala zbudować prawdziwą przestrzeń więzienną do korzystania z praw osób pozbawionych wolności do rozwiązywania konfliktów w bardziej demokratyczny i zgodny z prawem sposób.

Bezpieczeństwo w mediacji

Ważnym czynnikiem budowania bezpieczeństwa w mediacji jest wpływ stron na wyznaczenie mediatora. Po zmianie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego w 2016 roku to strony w pierwszej kolejności dokonują wyboru osoby mediatora (mającego odpowiednią wiedzę i umiejętności w zakresie mediacji w sprawach danego rodzaju), jeżeli strony nie dokonały tego wyboru wcześniej. Przy czym osoba mediatora powinna być zaakceptowana przez każdą ze stron. Brak jednomyślności w tym zakresie pozwala sądowi na przedstawienie danej osoby.

Wpływ na właściwą organizację postępowania mediacyjnego, a co za tym idzie pewność procedury, ma także określenie przez ustawodawcę ram czasowych mediacji. W przypadku mediacji ze skierowania

²¹ A. Rękas, *Mediacja w polskim prawie karnym*, Warszawa 2011, s. 8-9.

sądu czas jej trwania wyznacza sąd na okres do trzech miesięcy, z możliwością przedłużenia o miesiąc (art. 18310 k.p.c.).

Wreszcie istotne znaczenie dla budowania bezpieczeństwa w mediacji mają gwarancje w zakresie wymogów prawnych co do protokołu z mediacji. Ustawodawca wyraźnie określił zakres materii protokołu, ograniczając go do wskazania stron mediacji (imię, nazwisko/nazwa oraz dane adresowe), mediatora (imię, nazwisko oraz jego adres), czasu i miejsca przeprowadzenia mediacji oraz wyniku mediacji. Oznacza to, że jedynie w przypadku zawarcia między stronami ugody, sąd kierujący strony do mediacji wie o ostatecznych ustaleniach zawartych między nimi. W przypadku natomiast niezawarcia ugody w protokole może znaleźć się jedynie informacja o tym fakcie (art. 18312 § 1 k.p.c.). Regulacje są zatem odzwierciedleniem zasady poufności mediacji. Podobnie w przypadku wniosku stron o zatwierdzenie ugody zawartej przed mediatorem podczas mediacji przedsądowej, protokół dołączony do wniosku pozbawiony jest informacji na temat szcątkowych ustaleń, przebiegu mediacji czy stanowisk stron wyrażonych podczas postępowania.

Podsumowując, bezpieczeństwo stanowi jeden z priorytetów w życiu, to jedna z integralnych wartości wynikających z praw człowieka zawartych w regulacjach międzynarodowych oraz Konstytucji RP. Bezpieczeństwo w mediacji zależy od wielu czynników. Dużą a wręcz zasadniczą rolę w budowaniu bezpieczeństwa odgrywa mediator jako osoba trzecia, niezależna, akceptowalna przez uczestników, lecz nieuprawniona do podejmowania wiążących decyzji, interweniuje w konflikt, pomaga poprawić relacje i komunikację stronom, wykorzystuje skuteczne procedury oraz metody rozwiązywania problemów w celu osiągnięcia wzajemnego zrozumienia, obopólnie akceptowalnego i dobrowolnego porozumienia. Zachowanie zasad poufności, bezstronności i neutralności zwiększa bezpieczeństwo stronom postępowania mediacyjnego. Instytucja mediacji w więzieniu umożliwi osadzonemu lepsze podejmowanie decyzji umiejętności rozwiązywania problemów.

Mediacja jest szybsza i tańsza niż postępowanie sądowe i może zakończyć się wygraną dla obu stron (ponieważ mediacja koncentruje się na przyszłych relacjach), w przeciwieństwie do sytuacji, w których obie strony wygrywają. Mediacja może być z pożytkiem stosowana nie tylko w sprawach błahych, lecz także w przypadku poważnych przestępstw, takich jak napaść na tle seksualnym czy morderstwo, pod warunkiem, że jest proponowana stronom jako proces dialogu między nimi i nie ma na celu

bezpośrednio ugody zadośćuczynienia ani postaw przebaczenia. Zgodnie z tą podstawową zasadą mediacja może być odpowiednią propozycją na wszystkich etapach postępowania karnego, w tym w środowisku więziennym. Podczas mediacji ofiary mogą zadawać pytania, na które może odpowiedzieć tylko sprawca, takie jak: Dlaczego zdecydowałeś się mnie skrzywdzić? Czym sobie na to zasłużyłem? Ofiara może opowiedzieć swoją historię o tym, jak zmieniło się jej życie od czasu przestępstwa. Sprawca ma również możliwość opowiedzenia swojej wersji historii, co skłoniło go do popełnienia przestępstwa. Perspektywa wymiany, która pojawia się, gdy obie strony dzielą się swoją historią, może potencjalnie zmniejszyć potrzebę zemsty na ścieżce ofiary. Może również skutkować przyznaniem się do winy i wyrzutami sumienia po stronie sprawcy.

Naturalną tego konsekwencją jest oczywiście to, że przestępca musi zadośćuczynić ofierze; w jakiś sposób naprawić zło tak dalece, jak to możliwe. Restytucja może przybrać formę rekompensaty finansowej za utracone mienie, opłacenie porady, kosztów pogrzebu, przeprosin, pracy itp. Cokolwiek to jest, musi dać ofierze poczucie sprawiedliwości i windykacji, aby proces uzdrowienia mógł mieć miejsce.

Bibliografia

- Bieńkowska E., *Istota i znaczenie mediacji*, Katowice 1999.
- Bieńkowska E., *Mediacja w polskim prawie karnym*, PPK 1998/18.
- Drabik K., *Bezpieczeństwo personalne i strukturalne*, Wyd. AON, Warszawa 2011.
- Godlewski T., Śliwa J., *Negocjacje i mediacje*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2015.
- Gójska A., Huryn V., *Mediacja w rozwiązywaniu konfliktów rodzinnych*, C.H.Beck, Warszawa 2007.
- Haczkowska M., *Budowanie bezpieczeństwa w mediacji* [w:] M. Tabernacka (red. naukowa), „ADR Arbitraż i Mediacja” 2020, nr 1 (49), C.H.Beck, Warszawa 2020.
- Kaźmierczak M., J. Kaźmierczak, *Mediacja rodzinna. Praktyczny poradnik*, Difin, Warszawa 2015.
- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, AON, Warszawa 2011.
- Kodeks etyki mediatora*, Warszawa 2003, s. 5.
- Moore W. Ch., *Mediacje. Praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów*, Warszawa 2016.
- Pawłowski J., Marczak J., Gąsior K., *Pojęcie, charakter i uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego (państwa)*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2015, [w:] J. Pawłowski (red.), *Podstawy bezpieczeństwa współczesnego państwa (podmiotu). Implikacje*, AON, Warszawa 2015.
- Waszkiewicz P., Winiarska A., *Kwestie etyczne w mediacji*, [w:] E. Gmurzyńska, R. Morek. *Mediacje. Teoria i praktyka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- Zalewski W., *Sprawiedliwość naprawcza jako forma diversion w perspektywie penitencjarnej. W poszukiwaniu racjonalności*. Humanistyczne Zeszyty Naukowe – Prawa Człowieka, 2017, 1 (20).
- Rękas A., *Mediacja w polskim prawie karnym*, Warszawa 2011.
- Zalewski W., *Sprawiedliwość naprawcza jako forma diversion w perspektywie penitencjarnej. W poszukiwaniu racjonalności*. Humanistyczne Zeszyty Naukowe – Prawa Człowieka, 2017, 1 (20).
- Szymanowski T., *Kodeks karny wykonawczy po nowelizacjach z 2003 r.*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 3.
- Lachowski J. (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Dąbkiewicz K., *Mediacja w postępowaniu wykonawczym – refleksje na tle historii pewnej nowelizacji (art. 162 § 1 k.k.w.)*, „Probacja” 2013 nr 4.

Akty prawne:

Konstytucja Rzeczypospolitej polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r. (t.j. Dz.U. 2009 Nr 114, poz. 946).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 11).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. 2020 r., poz. 2320).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7.05. 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz. U. z 2015 r., poz. 716).

Źródła internetowe:

http://www.ms.gov.pl/mediacja/rada_adr.php [dostęp: 25.01.2022].

Standardy mediacji i postępowania mediacyjnego uchwalone 26.06.2006 r. przez Społeczną Radę ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/dokumenty-i-deklaracja-o-stosowaniu-mediacji>, [dostęp 23.01.2022].

A. Lewicka- Zelent, E. Trojanowska, Możliwość prowadzenia mediacji z udziałem osadzonych w opinii wychowawców penitencjarnych <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjKzOa3mef5AhWstYsKHTxzDOwQFnoECBUQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.arch.ms.gov.pl%2Fpl%2Fprobacja%2F2018%2Fdownload%2C3736%2C4.html&usg=A-OvVaw0SgvV62VfgHGXkPryr0P7J>(dostęp: 21.08.2022).

